

Elkésett köszöntő

Nagy baj nem lehet / míg velünk a zene.

(KÁNYÁDI SÁNDOR)

Eltévedt szarvasaid, kiknek szarvok ajtón be-nem-férhet, szájuk többé nem ihat pohárból, most hozzád könyörögnek.

Sokan kiáltanak hozzád, bögik el jajszavukat, mert tudják azt, hogy egy nyelven szól az üzenet, és „ki más érthetné, ha nem Bartók Tanár Úr“ (Szilágyi Domokos). Gyöngyeinket disznók elé vetettük, fél fülünket megsüketítettük, de te vered a dobot, mely számunkra a riadót jelenti, úgy vered, abban a ritmusban, ahogy hallottad szarvassá változott fiaid lábado bogását. Erre megtanítottál, de hol maradt a varázsige, mellyel most visszaváltoztathatnánk magunk.

Hiába ordítod szerte a világnak, hogy ne igyunk a szarvasok nyomaiból, mert azokká változunk, mi nem hallgatunk rád, most kérünk, hogy ünöink felé vezető utunkat megmutasd, mert azt is elveszítettük. Leányaink Kékszakállúid karmaiba kerültek, nem szólhatunk hozzájuk, mert torkunk s ajkaink csak szarvasbőgést liheg.

Nagyon hamar elcsitult az ünői után bögő szarvas hangja, adj ajkaira szót! Csalogasd elő varázssipocskáddal még egyszer, mert mi is meg akarjuk hallani itt az erdő legmélyén. Válaszolunk rá, halld meg szavunkat, mert nem hallja senki, te vagy az egyedüli, aki meghallhatod és felismerheted. Van még valahol egy, egy elveszett dallam, mely oda vezethet, ahol az Atya találkozott szarvassá változott fiaival, mi nem fogunk agancsainkra aggatni és szétszagatni, nekünk a nyom kell, melyről azt ígerte valaki, hogy: „itt kell lennie valahol itt a közelben“ (Kányádi). Hol a nyom és hol vagy Te, nyomravezető!

Messziről idézlek meg, több mint egy évszázada, hogy világra jöttél, de itt vagy közöttünk, zenéd, mely vezér a vadon útvesztőiben, elkísér a világ végére is. Több ez, mint a hűsítő forrásvíz, mely a mélybe csalogat, mert itt nem találkozunk leselkedő farkasokkal, itt nem eshetnek ünöink Kékszakállúid kezébe. Egy febőszült bika kései bődülete legyen még utolsó pereskedés, csúfsága koszorúdnak, ha éke nem lehet. Jöjj, mert várnak a kiapadhatatlan dallamok, mert még ember él, addig bölcsők is ringanak, s a bölcső mellett lágy mellű ünöink egyértelműen zengik azt a ringatót, amit te megtanultál, és amire megtanítottál. Te érted a csecsemők nyelvét, te érted a gügyögést, csábitsd el őket forrásaidhoz, melyek lábnyomaidból fakadnak, hogy azzá változzunk, amivé varázsíged parancsolja.

Taníts meg minket a varázsígeré, hogy visszaváltozhassunk, mert másként nem lehet, hogy újra ajtón bemehessünk s poharakból ihassunk. Taníts meg a dallamokra, melyek hajdan ajkainkon nyíltak. Szállj le hozzánk a „fennen finoman elzárt, bearanyozott zeneteremből“ (Illyés), hogy halljuk a „fűrész foga közé szorult reszelő sikongató jáját“ (Illyés).

Még egyszer hozzád kiáltok, vár a nép ajkán fogant szó, vár a nép lelkébe gyökerező dallam, várnak a ringó bölcső mellett daloló anyák, vár a meg-nem-ismert, fel-nem-fedezett erdőmély, szarvasaiddal, akik nem akarnak csodaszarvasokká változni, hogy nyomukat majd keresni kelljen — akkor, mikor felnövünk (Kányádi).

Belesikordul éjszakáimba a Kékszakállú kastélya kinyíló ajtajainak sarka, ennek is megvan a maga varázsa, de a mi dallamunk szebb ennél, van benne szív, érzés, szeretet, és még van benne egy parányi élet is, ne hagyd kihunyni pislogó mécsceinket.

Dió Sándor

Bihari gyermekmondókák

Nagyváradon

Többszörösen is méltányos és igazságos, hogy a *Bihari gyermekmondókák* frissiben megjelent, még nyomdászagú gyűjteményét épp Nagyváradon indítjuk útjára, remélhetőleg olvasóközönségünk örömeire, művelődésünk további hasznára és tudományos életünk gyarapodására.

Méltányos és igazságos, mert itt fogant a *Fáklya* napilapnak, valamint a Bihari Folklorkör magyar tagozatának az a népköltési gyűjtőpályázata és gyűjtőmozgalma, amely végül is romániai nemzetiségi könyvkiadónknak, a Kriterionnak e szép kötetében öltött testet.

Az ilyen, többé-kevésbé adminisztratív okokon vagy körülményeken túl azonban adva van egy olyan tény is, amely már a legszorosabban a folklórtudomány körébe vág. A gyűjteményben felvonuló 70 bihari helység — város és falu — közt ugyanis, a mondókák mennyisége szerint, Nagyvárad jár az élen: innen, a legszigorúbb rostálás után, 587 mondóka került be a gyűjteménybe.

Vajon ez az elsőség azt jelentené, hogy a hagyományos falusi folklór a városba települt volna? Vagy hogy a jövőben a folkloristáknak célszerűbb lesz a nagyvárosokban gyűjteniük, mert ott gazdagabb termésre számíthatnak? Az ilyen és ehhez hasonló kérdésekre a válasz látszólag kissé bonyolult, valójában azonban nagyon egyszerű.

A gyermekmondóka a folklór egyik egyetemes műfaja: a gyermekek, lakóhelyüktől, nyelvüktől és attól az évszázadtól függetlenül, amelyben élnek vagy élni fognak, megteremtik, mondogatják és nemzedékről nemzedékre egymásnak hagyományozzák mondókaikincsetüket. A nagyváradai gyermek éppúgy tud mondókákat, mint a legkisebb bihari falu gyermeke, legfőnnebb — valószínűleg — mennyiségben és tematikában tér el egymástól repertoárjuk; de hol vagyunk még attól, hogy ezeket a különbségeket feltárjuk és értékeljük? Így hát a nagyváradai gyermekek ugyanúgy saját mondókáikat küldték be a gyűjtőpályázatra, mint falusi társaik; valamennyien egyazon eséllyel vetették papírra tulajdon repertoárjukat

A 35 nagyváradai gyűjtő közt azonban nemcsak gyermekek, hanem el a nyugdíjasokig különböző korú felnőttek is vannak. Vajon ők honnan ismerik a gyermekmondókákat? Akik faluról jöttek városra, azok szülőhelyükről hozták, de a városiakkal együtt valamennyien gyermekkorukból örökölték őket. Sőt, a gyermekmondókák halhatatlanságához az is hozzá tartozik, hogy nem válnak a tudat mélyén lappangó emlékké, hanem gyermektársaságban mindenkor, különösen pedig a szülői és nagyszülői életkorban állandóan a felszínre törnek, és tovább gyarapodnak. Más szóval: a gyermekmondóka az embert bölcsőtől a sirig elkiséri, így hát a nagyváradai felnőttek éppúgy saját mondókáikkal pályáztak, mint gyermekeik vagy unokáik.

Valóban, ha a kötet végén átfutjuk a gyűjtők névsorát, máris levonhatjuk a gyűjtemény egyik tanulságát: lakóhelyétől, életkorától és foglalkozásától függetlenül bárki érdemlegesen hozzájárulhat a népköltészeti gyűjtőmunkához, népköltészeti örökségünk feltáráshoz és értékesítéséhez, ha ilyesféle szándék van benne.

Nagyvárad azonban gyermekmondókáival nemcsak e kötetben jár az élen: a magyar folklórgyűjtés kezdetei óta nem volt és nincs még egy olyan helység, ahonnan ennyi mondóka látott volna nyomdafestéket. Így adódik az az érdekes helyzet, hogy folklórgyűjtésünknek azon az elképzelt térképén, amelyen Nagyvárad eddig egyáltalán nem is szerepelt, mostantól fogva a legfontosabb gyűjtőpontoknak kijáró piros jelet kapja, és gyermekmondókáival a magyar folklórgyűjtés leggazdagabb lelőhelyei közt tiszteljük. Ez a „rekord” pedig a folklór barátait bizonytalannal nemcsak Biharban, hanem mindenfelé ösztönözni, segíteni fogja, hogy folklórunk „fölkincseléséért” (ahogyan a régiek a népköltési gyűjtést oly szépen-találón nevezték) további erőfeszítéseket tegyenek. Így a váradai gyűjtés nemcsak elért eredmények záróköve, hanem további szándékok alapköve, ha úgy tetszik, soha abba nem hagyható és soha nem lankadható szellemi küszködéseink egyik mérföldköve is.

Hálás köszönetet e példamutatásért — legfiatalabbaktól legidősebbekig — nagyváradai gyűjtőtársainknak.

A szerző Nagyváradon, illetve Szalontán mondott beszéde.

Nagyszalonta a magyar folklórgyűjtés és -kutatás egyik klasszikus pontja. Az itt született Arany János a magyar népköltészet felfedezésének és első nagy gyűjtési hullámainak hőskorában nemcsak máig tartó, hanem mindenkori érvényre határozta meg népköltészet és irodalom viszonyát, a népköltészet helyét és jelentőségét a nemzeti és egyetemes kultúrában. Fia, Arany László ugyancsak itt kezdte — szinte gyermekfejjel — népköltési gyűjtéseit, hogy majd 1862-ben, 17 éves ifjúként kiadja *Eredeti népmesék* című kötetét, a magyar mesegyűjtés első kis remekművét.

És az 1910-es években itt bontakozott ki Szendrey Zsigmondnak és iskolás tanítványainak az a gyűjtőmozgalma, amely Kodály Zoltán népzene-kutatói közreműködésével 1924-ben a híres-nevezetes *Nagyszalontai gyűjtés*ként látott nyomdafestéket.

Neveltséges volna amellet károskodni, hogy Arany János és Arany László életművének elsősorban, sőt kizárólag helyi, azaz nagyszalontai jelentősége van, mint ahogy Szendrey—Kodály műve is messze túlnötte gyűjtésének határait: nemcsak Nagyszalontát, hanem az egész bihari tájat képviseli, sőt az egész magyar folklórgyűjtés egyik példamutató és reprezentatív eredménye.

És lám, ez az örökség most megint tovább gyarapszik. Jobbára a véletlen műve, de mégis jelképes jelentősége van annak a ténynek, hogy Arany János halálának századik évfordulóján, 1982-ben hagyta el a sajtót a *Bihari gyermekmondókák* gyűjteménye, újabb jó hírt hallatva az egész bihari s azon belül a nagyszalontai népköltészetéről. A bihariról azért, mert 70 helység vonul fel benne gyermekmondókáival; a nagyszalontairól pedig azért, mert a 70 helység közt Szalontának, a rostálás után nyomdafestéket látott 418 mondókával, Nagyvárad és Szalacs nyomában az előkelő harmadik hely jutott.

A folklórgyűjtés azonban nyilvánvalóan nem valamilyen sportverseny, ahol a teljesítmények centiméterekkel vagy másodpercekkel mérhetők. A mennyiségnek a folklórgyűjtésben is perdöntő szerep jut ugyan, mögötte azonban olyan tények is rejtőzhetnek, amelyek nem kevésbé figyelemre méltók.

Nos, egy fontos összefüggés a nagyszalontai teljesítményt is egyedülállóan megkülönbözteti a többitől. Amidőn a *Bihari gyermekmondókák* bevezetőjével viaskodtam, egyedüli és közvetlen bihari előzményként épp a *Nagyszalontai gyűjtés* gyermekjáték-fejezetére és kis gyűjtőjére, az akkor II. gimnazista Szendrey Ákosra, a későbbi jeles folkloristára hivatkoztam, majd idéztem a gyűjtemény előszavából, a néprajztudós Sebestyén Gyulától az alábbi idevágó sorokat: „Midőn új kötetünk súlyával ekként hivalkodni módunkban van, tartjuk kötelességünknek, hogy Szendrey Zsigmond hű munkatársakká nevelt apró tanítványairól is hálásan megemlékezzünk. Fia, a kis II. osztályos Ákos... a munkából részt kért édesatyjától. És a pályázatra ez a parányi gyűjtő szolgáltatva be a legértékesebb gyűjtemények egyikét. Az okos apa, ismerve fia rátermettségét, olyan teret jelölt ki számára, melyen egy ilyen kislány csakugyan sikeresebben tud gyűjteni, mint akár apja, vagy más öreg folklorista... A kis Szendrey »dajkarimek, gyermekdalok, játékok és játékmondókák« gyűjtésére vállalkozott. Nyakába vette tehát Nagyszalonta minden játékterét, s üres óráiban a céltudatos kutató éberségével eljászottat és elmondottat, aztán megtanult és pontosan lejegyzett minden forgalomban lévő vagy már feledésnek indult rigmust és játékot. A készséggel segédkező játszótársak természetesen egész Nagyszalontát felhajszolták, s a kis gyűjtő gyűjteménye elvégre teljessé lett.“ Így jelent meg a *Nagyszalontai gyűjtés* 164—178. lapján a *Dajkarimek, gyermekdalok, játékok és játékmondókák* című fejezet 135 szöveggel — köztük nagyon sok mondókával —, a fejezet végén az egyetlen gyűjtő jelölésével: „Szendrey Ákos pályadíjnyertes gyermekjáték-gyűjteményéből.“

Az 1970-es években az 1910-es évek nagyszalontai példamutatása egész Biharban megismétlődött és megsokszorozódott. Mivel a *Bihari gyermekmondókák* gyűjtőinek egy része adatközlőit nem sorolta fel, az adatközlők jegyzéke hiányos. Ugyanígy hiányos a gyűjtőké is, hiszen több pályázatot egy-egy iskolai folklorkör állított össze, de a köri tagok, vagyis a gyűjtők névsora nélkül E hiányok ellenére a kötet végén a forrásjegyzék nagy meglepetést tartogat: több mint 400 gyűjtő, valamint — 3 évesektől matuzsálemekig — szinte 600 adatközlő nevét összesíti. A gyűjtemény tehát, a névteleneken kívül, 1000 név szerint ismert munkatárs közreműködésével jött létre; ez igazán társadalmi gyűjtőmozgalom volt a legjavából! Mi több, derekas részét a gyermekek vállalták-végezték, nemcsak mint gyűjtők, hanem mint adatközlők is, hiszen jobbára saját személyi mondóka-repertoárjukat vetették papírra. A Sebestyén Gyulától méltán dicsért „parányi gyűjtők“ és „apró tanítványok“ most már nemcsak Nagyszalontán, hanem

egész Biharban összefogtak, hogy tulajdon mondókáik gyűjteményét megalkossák. És hadd tegyem hozzá, mert megérdemlik, hogy a *Bihari gyermekmondókák*, ha terjedelme szerint nem is, de mondókáinak száma szerint az eddig nyomtatásban közölt legnagyobb és leggazdagabb verses magyar népköltési gyűjtemény.

A *Nagyszalontai gyűjtés* gyermekjáték-fejezetétől tehát, a bihari folklór összes lappangó értékeinek feltárása jegyében, magasba ívelő, egyenes út vezet a *Bihari gyermekmondókák*ig. A *Nagyszalontai gyűjtés* 135 játékszövege után a *Bihari gyermekmondókák*ban ez a szám Nagyszalontán több mint háromszorosára, 418-ra, egész Biharban pedig szinte ötvenszeresére ugrott: gyűjteményünk 5765 sorszám alatt 7375 mondókát tartalmaz több mint 16 000, a rövidítések feloldásával 21 500 verssor terjedelemben.

Az arányok láttán megkérdendő valaki, hogy talán most már bihari folklórgyűjtő utunk vége felé érkezünk volna? Korántsem, hiszen a folklór végtelen gazdagsága miatt ez az út a végtelenbe vezet; de büszkék és boldogok lehetünk, mert nagyot léptünk rajta előre. Bizzunk benne, hogy magunknak és az utánunk jövőknek még lesz erejük ezen az úton tovább kapaszkodni. A *Bihari gyermekmondókák* ne legyen a legnagyobb, még kevésbé a legutolsó bihari népköltési gyűjtemény; legyen csak *egy* az eddigi és ezutáni gyűjtemények sorában.

Faragó József

Kovács Károly: Tengeri állatok